Προς το Λοκάρνο

Οι υπογραφές των τεσσάρων αρχηγών και των αντιπροσώπων 32 κρατών κάτω από το κείμενο της συνθήκης των Βερσαλλιών, έβαλαν επίσημα την υποθήκη για τη ρεβάνς. Πίστευαν πως έκλειναν το κεφάλαιο που λεγόταν Α' Παγκόσμιος πόλεμος. Στην ουσία, άνοιγαν το μελλοντικό κεφάλαιο που θα ονομαζόταν Β' Παγκόσμιος πόλεμος: Η Γερμανία αφοπλίστηκε κι έχασε όλες τις αποικίες της. Η Γαλλία πήρε την Αλσατία και τη Λορένη. Βέλγιο και Ολλανδία μοιράστηκαν τη Ρηνανία. Η Βοημία, η Σουδητία και η Μοραβία πέρασαν στο νέο κράτος που δημιουργήθηκε από την ένωση Τσεχίας και Σλοβακίας, την Τσεχοσλοβακία. Εδάφη πήρε και η Πολωνία. Για τη νικημένη Γερμανία, το κακό δε σταματούσε εκεί. Της πήραν ολόκληρο τον εμπορικό στόλο, τεράστιες ποσότητες ορυκτών, μεγάλους αριθμούς ζώων. Ήταν εκδίκηση, μια συνειδητή προσπάθεια ταπείνωσης, που γέννησε το γερμανικό αίσθημα για τη ρεβάνς. Παιδί της ήταν κι ο Αδόλφος Χίτλερ (1889 - 1945).

Στη νικημένη Γερμανία (από το 1923) υπουργός Εξωτερικών ήταν ο Γουσταύος Στρέζεμαν (1879 - 1929). Ρεαλιστής και ευέλικτος, ακολούθησε πολιτική κατευνασμού και συνεργασίας με την Γαλλία και την Αγγλία. Το 1925 μπήκε ελπιδοφόρο στην Ευρώπη. Όλοι προσπαθούσαν να ξεχάσουν τα δεινά του πολέμου. Η ανασυγκρότηση γινόταν στόχος των λαών. Μια στιγμιαία ανησυχία από τον θάνατο του Φρειδερίκου Έμπερτ (1870 - 28.2.1925), πρώτου προέδρου της Δημοκρατίας στη Γερμανία, ξεπεράστηκε. Στις 20 του Απρίλη, ένα δημοψήφισμα έφερε τον στρατάρχη Χίντεμπουργκ στην προεδρία. Τον ίδιο μήνα, υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας έγινε ο Αριστείδης Μπριάν (1862 - 1932). Στρέζεμαν και Μπριάν κατάφεραν να συνεννοηθούν. Η Αγγλία κινήθηκε στο ίδιο μήκος κύματος. Η υπόλοιπη Ευρώπη ήταν υποχρεωμένη να τους ακολουθήσει. Το ειδύλλιο επισφραγίστηκε σε ένα ειδυλλιακό μέρος: Στις γραφικές όχθες του ποταμού Λάγκο Ματζόρε της Ελβετίας, στο όμορφο Λοκάρνο.

Το συνέδριο του Λοκάρνο ξεκίνησε τις εργασίες του στις 6 Οκτώβρη του 1925. Ήταν εκεί εκπρόσωποι από την Γερμανία, την Γαλλία, την Αγγλία, την Ιταλία, το Βέλγιο, την Τσεχοσλοβακία και την Πολωνία. Πρώτη και ηχηρή απόφαση: Ο πόλεμος τίθεται εκτός νόμου. Στο εξής, όλες οι διακρατικές διαφορές θα λύνονταν με διαιτησία. Δεύτερη απόφαση: Όλοι εγγυούνταν το απαραβίαστο των συνόρων Γαλλίας - Γερμανίας και Βελγίου - Γερμανίας: Της ακρωτηριασμένης Γερμανίας. Όλα έμοιαζαν υπέροχα. Τον επόμενο χρόνο

(1926), η Γερμανία γινόταν μέλος της Κοινωνίας των Εθνών κι ο Γουσταύος Στρέζεμαν έπαιρνε το βραβείο νόμπελ για την ειρήνη. Όμως, τρομερά εμπόδια υψώνονταν στον δρόμο για την ανασυγκρότηση.

Ο οικονομικός πόλεμος

Με την επικράτηση της επανάστασης των μπολσεβίκων, η Ρωσία (κεφαλή της Σοβιετικής Ένωσης πια) είχε πάψει να είναι η παλιά μεγάλη αγορά των ευρωπαϊκών προϊόντων. Στην απέναντι μεριά του Ατλαντικού, οι Ηνωμένες Πολιτείες ζητούσαν άμεση πληρωμή των ευρωπαϊκών χρεών και προστάτευαν τα ντόπια προϊόντα εφαρμόζοντας πολιτική επιβολής μεγάλων δασμών στα εισαγόμενα. Ουσιαστικά, κι αυτή η αγορά είχε κλείσει. Έμεναν οι τρίτες χώρες, όπου τα ευρωπαϊκά προϊόντα συναντούσαν τρομερό ανταγωνισμό από τα αμερικανικά. Ο πόλεμος δεν είχε ενοχλήσει ιδιαίτερα τις Ηνωμένες Πολιτείες. Τα πεδία των μαχών και οι ζημιές ήταν μακριά τους. Την ώρα που οι ευρωπαϊκές βιομηχανίες καταστρέφονταν, η αμερικανική αναπτυσσόταν. Κέρδιζε από τον πόλεμο. Με τις επιδοτήσεις και την προστασία, τα αμερικανικά προϊόντα ρίχνονταν στις τρίτες χώρες κι εκτόπιζαν τα ευρωπαϊκά. Στην πραγματικότητα, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν κηρύξει έναν ανελέητο παγκόσμιο οικονομικό πόλεμο με σκοπό την κυριαρχία τους στη Γη. Οι μόνοι Ευρωπαίοι, που πουλούσαν, ήταν όσοι διέθεταν πρώτες ύλες για την παραγωγή τελικών προϊόντων. Αυτοί κέρδιζαν πολλά.

Για να πετύχει η αμερικανική οικονομική πολιτική, χρειαζόταν αυτοματισμός στην βιομηχανία και υπερπαραγωγή. Και τα δυο πραγματοποιήθηκαν χάρη σε μια ασυλλόγιστη κρατική πολιτική δανειοδοτήσεων. Όμως, η υπερπαραγωγή απαιτούσε τεράστιες ποσότητες πρώτων υλών. Η υπερβολική ζήτηση έκανε τις τιμές τους να παίρνουν την ανηφόρα σε εξωπραγματικά επίπεδα, πολύ πάνω από τα φυσιολογικά. Και κάποια στιγμή, η υπερπαραγωγή έφτασε στο σημείο να ξεπεράσει τα όρια της ζήτησης. Βιομηχανίες και αγρότες δυσκολεύονταν να προωθήσουν τα προϊόντα τους στην αγορά. Ιδιαίτερα ο αγροτικός πληθυσμός βρέθηκε σε δύσκολη θέση, καθώς το ανέβασμα του βιοτικού επιπέδου μείωνε την κατανάλωση δημητριακών. Η αγορά έφτασε στα όρια του κορεσμού.

Ο τρελός ρυθμός της ανάπτυξης και της υπερπαραγωγής είχε μεταδοθεί και στο χρηματιστήριο. Καθώς οι τιμές των πρώτων υλών και των τελικών προϊόντων ανέβαιναν, ανηφόριζαν και οι τιμές των μετοχών. Η πλαστή τους υπεραξία ήταν τρομερά δυσανάλογη

προς την πραγματική. Μέσα στους πρώτους εννιά μήνες του 1929, οι τιμές των μετοχών πήραν πάνω τους 83%. Μια μετοχή ονομαστικής αξίας 20 και 30 δολαρίων έφτασε την πρωτοχρονιά του 1929 να πουλιέται 100 δολάρια και την 1η του Οκτώβρη 183. Όμως, πολλές επιχειρήσεις δεν ήξεραν τι να κάνουν τα αποθηκευμένα τους προϊόντα και πού να βρουν ρευστό χρήμα για ν' ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους. Οι τράπεζες και οι δανειστές πίεζαν για τις δόσεις των δανείων και τους τόκους. Η κυβέρνηση του ρεπουμπλικάνου προέδρου, Έρβερτ Χούβερ (1928 - 1932), δεν πήρε έγκαιρα είδηση, τι συνέβαινε. Μοναδική διέξοδος για όλους όσοι χρωστούσαν, ήταν να πουλήσουν μετοχές.

Στις 24 Οκτώβρη του 1929, στο χρηματιστήριο της Γουόλ Στριτ στη Νέα Υόρκη, έγινε αναγκαστική εκποίηση 19.000.000 μετοχών. Αποτέλεσμα ο πανικός. Μέσα σε λίγες ώρες, οι τιμές κατρακύλησαν κάτω και από την πραγματική τους αξία και χάθηκε επενδυμένη υπεραξία 23 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Μέσα στην ίδια μέρα, καταστράφηκαν 50.000 μικρές επιχειρήσεις. Ήταν το περιβόητο «κραχ της Νέας Υόρκης» που επέφερε αλυσιδωτές καταστροφές. Τεράστιες επιχειρήσεις έκλεισαν και η ανεργία ήρθε αναπόφευκτη. Ακολούθησε η υποκατανάλωση, αφού οι άνεργοι δεν είχαν χρήματα να αγοράσουν. Και η υποκατανάλωση έφερε τη μείωση των δημοσίων εσόδων από τους έμμεσους φόρους και την κάθετη πτώση των τιμών των πρώτων υλών, που έμεναν αδιάθετες. Αναγκαστικά, η κυβέρνηση αύξησε τους άμεσους φόρους επιτείνοντας την φτώχεια, ενώ η κρίση έπληξε και την Ευρώπη από το 1930.Τότε, έφτασε εκεί ο αντίκτυπος. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, το κραχ οδήγησε σε χιλιάδες αυτοκτονίες. Στην Ευρώπη, το κραχ οδήγησε στην άνοδο του ναζισμού.

Στις αμερικανικές εκλογές του 1932, πρόεδρος εκλέχτηκε ο δημοκρατικός Φραγκλίνος Ρούσβελτ (1882 - 1945) που υποσχέθηκε μια νέα πολιτική: Το Νιου Ντιλ όπως ονομάστηκε. Πρώτη του ενέργεια ήταν να εκκενώσει την Κούβα, την Αϊτή και τη Νικαράγουα και ν' αποδώσει ανεξαρτησία στις Φιλιππίνες μειώνοντας τα έξοδα του κράτους και δεύτερη ν' αναπτύξει πολιτική συνεργασίας με την Ευρώπη. Υποτίμησε το δολάριο, εφάρμοσε πολιτική μείωσης των καλλιεργειών και προχώρησε στην δημιουργία μεγάλων δημόσιων έργων, ώστε να μειωθεί και η ανεργία. Τα μέτρα, που πήρε, άρχισαν να αποδίδουν καρπούς γύρω στα 1934. Όμως, την χρονιά αυτή ο ναζισμός είχε στεριώσει στη δοκιμασμένη Γερμανία.

Ο Χίτλερ στο προσκήνιο

Μια παρέα ερασιτεχνών ήταν η ομάδα, της οποίας ο Αδόλφος Χίτλερ (1895 - 1945) έγινε μέλος στα 1919. Ιδέα δεν είχε ο ίδιος για τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της εποχής του. Διέθετε όμως ευγλωττία και άκρατο εθνικισμό. Σε λιγότερο από ένα χρόνο (24 Φλεβάρη του 1920), ο Χίτλερ ήταν αρχηγός της ομάδας και πραγματοποιούσε την πρώτη του δημόσια εκδήλωση στο Μόναχο, όπου διάβασε τις «25 Θέσεις» του: Ένα συνονθύλευμα πανγερμανισμού, σοσιαλισμού, φασισμού και της θεωρίας για την ιεραρχία των φυλών. Στα 1923, το γερμανικό μάρκο είχε εκμηδενιστεί και οι άνεργοι στη χώρα έφταναν τα 2.000.000, αριθμό πρωτοφανή για την εποχή. Ο Χίτλερ θεώρησε πως ήρθε η ώρα να κάνει πραξικόπημα χρησιμοποιώντας τα 20.000 μέλη των ταγμάτων εφόδου, που είχε οργανώσει. Η απόπειρα απέτυχε και ο Χίτλερ καταδικάστηκε σε φυλάκιση πέντε χρόνων. Στη φυλακή, έγραψε το βιβλίο «Ο αγώνας μου» («Mein Kampf»). Αμνηστεύτηκε (1924) και ξανάφτιαξε την ομάδα με την υποστήριξη του στρατηγού Έριχ Λούντεντορφ, που ήταν ήδη βουλευτής.

Στα 1928, ο Χίτλερ βάφτισε την ομάδα Εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα (Nazional Sozialistische και για συντομία Nazi). Η αύξηση της επιρροής των κομμουνιστών εξώθησε τους μεγιστάνες της βιομηχανίας (Κρουπ, Τίσιν, Ρέχλιν, Ζίμενς κ.λπ.) να τον χρηματοδοτήσουν γενναία. Στα 1930 και μετά το κραχ στη Γουόλ Στριτ, οι άνεργοι στη Γερμανία έφταναν τα 4.000.000 και η χιτλερική προπαγάνδα εξασφάλιζε 107 ναζιστές στη Βουλή. Με τις εκλογές που έγιναν στις 22 Ιουλίου του 1932, οι ναζί βουλευτές έφτασαν τους 230 και τρομοκρατούσαν το Ράιχσταγ. Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας, Χίντεμπουργκ, κάλεσε τον Χίτλερ σε κυβέρνηση συνεργασίας με πρωθυπουργό τον βαρόνο Φραγκίσκο φον Πάπεν. Ο Χίτλερ αρνήθηκε. Τον ενδιέφερε η ίδια η εξουσία. Νέες εκλογές (6 Νοέμβρη του 1932), έριξαν τη δύναμη των ναζί υπέρ των κομμουνιστών, που μαζί με τους σοσιαλδημοκράτες συγκέντρωναν το 38%. Οι χρηματοδότες του Χίτλερ πίεζαν τον Χίντεμπουργκ να δώσει την εντολή στους ναζί προκειμένου να αποφευχθεί κυβέρνηση λαϊκού μετώπου. Τέτοιο ενδεχόμενο δεν υπήρχε, καθώς οι κομμουνιστές ακολουθούσαν το δόγμα του Στάλιν «η σοσιαλδημοκρατία και ο φασισμός δεν είναι αντίπαλοι αλλά δίδυμα» και οι σοσιαλδημοκράτες διαφωνούσαν με την πρακτική του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Ο φον Πάπεν εκδηλώθηκε υπέρ του Χίτλερ. Ο Χίντεμπουργκ διέλυσε τη βουλή (1η Φλεβάρη του 1933) και προκήρυξε νέες εκλογές για τις αρχές του Μάρτη. Αυτές οι ναζί δεν ήταν διατεθειμένοι να τις χάσουν. Στις 27 Φλεβάρη του 1933, ο συνεργάτης του Χίτλερ, Χέρμαν Γκέρινγκ, έβαλε τους δικούς του να κάψουν το Ράιχσταγ (το γερμανικό κοινοβούλιο). Ενοχοποιήθηκαν ένας Γερμανός και τρεις Βούλγαροι κομμουνιστές (ανάμεσά τους και ο μελλοντικός ηγέτης της Βουλγαρίας και τότε μέλος του προεδρείου της Γ' Διεθνούς, Γκεόργκι Δημητρώφ). Η σκευωρία έπεσε στη δίκη και οι κατηγορούμενοι αθωώθηκαν αλλά οι εκλογές είχαν ήδη γίνει. Περίπου 800.000 «αγανακτισμένοι» ναζί είχαν κινητοποιηθεί, ενώ η χιτλερική προπαγάνδα δεν άφηνε περιθώρια στους αντιναζί να πάρουν ανάσα. Ο Χίτλερ μάζεψε το 44% των ψήφων, που μαζί με το 8% των εθνικιστικών κομμάτων του έδωσε την πολυπόθητη εξουσία. Στις 23 Μάρτη του 1933, η νέα βουλή με 441 ψήφους έναντι 94 του έδινε δικτατορικές εξουσίες.

Όλα αυτά τα χρόνια, τα τάγματα εφόδου τον είχαν βοηθήσει, όπου τα χρειάστηκε. Οι αρχηγοί τους ζητούσαν μερίδιο στην εξουσία (Ερνέστ Ρεμ) ή ασκούσαν σκληρή κριτική (Όττο

Στράσερ). Με προσωπική του διαταγή, σφάχτηκαν και οι δύο (30 του Ιουνίου), καθώς και όλοι οι αντίπαλοί του μέσα στο κόμμα. Την ίδια νύχτα, σφάχτηκε στο σπίτι του, μαζί με τη γυναίκα του, και ο αρχηγός του κόμματος των καθολικών, Κουρτ φον Σλάιχερ (1847 - 1934), πρωθυπουργός το 1932. Την επομένη (1η του Ιουλίου), σφάχτηκαν 5.000 στελέχη των ταγμάτων εφόδου. Ο Χίτλερ έμεινε μόνος κυρίαρχος, καθώς ο γηραιός πρόεδρος της Δημοκρατίας, φον Χίντεμπουργκ πέθανε (Αύγουστος του 1934), σε ηλικία 87 χρόνων. Πειθήνια η βουλή, του πρόσφερε κι αυτό το αξίωμα: Τον έκανε φίρερ (πρόεδρο και πρωθυπουργό ταυτόχρονα).

Το τόξο στα βαλκανικά σύνορα

Καταργώντας ουσιαστικά τη συνθήκη των Βερσαλλιών, ο Χίτλερ επανέφερε την υποχρεωτική θητεία και ξεκίνησε τον επανεξοπλισμό της Γερμανίας (1935). Το 1936, ξαναπήρε τη Ρηνανία, καταργώντας και τη συνθήκη του Λοκάρνο, ενώ Γάλλοι και Άγγλοι άρχισαν τις διασκέψεις. Τον ίδιο χρόνο, δημιούργησε τον άξονα Βερολίνου - Ρώμης με την Ιταλία του Μουσολίνι, ενώ η φασιστική συμμαχία απλωνόταν ως την Ισπανία του Φράνκο (επικράτησε οριστικά τον Μάρτη του 1939), την Ουγγαρία και τη μακρινή Ιαπωνία του αυτοκράτορα Χιροχίτο. Ταυτόχρονα, άρχισε η δράση της πέμπτης φάλαγγας που έθεσε κάτω από τον έλεγχό της τον στρατό και την αστυνομία της Αυστρίας. Μάταια, ο Αυστριακός καγκελάριος, Κουρτ Σούσνιγκ (1897 – 1977), προσπάθησε να αντισταθεί. Αιχμάλωτος του Χίτλερ στο Μόναχο, αναγκάστηκε να παραιτηθεί (11 Μάρτη του 1938), ενώ την ίδια νύχτα οι γερμανικές φάλαγγες κυρίευαν τη χώρα του δίχως να πέσει τουφεκιά.

Η προσάρτηση της Αυστρίας, το περίφημο Άνσλους, αναγγέλθηκε και τυπικά δυο μέρες αργότερα. Η απειλή χτυπούσε πια την πόρτα των Βαλκανίων κι ο κόσμος βάδιζε ολοταχώς για νέο πόλεμο αλλά οι πρωθυπουργοί Αγγλίας και Γαλλίας δεν το έβλεπαν. Νόμισαν πως θα μπορούσαν να κατευνάσουν τον Χίτλερ, αρκεί να του έδιναν μερικά ανταλλάγματα. Στις 29 Σεπτέμβρη (1938), υπογράφηκε η επονείδιστη συνθήκη του Μονάχου ανάμεσα στους πρωθυπουργούς της Αγγλίας, Αρτούρ Νέβιλ Τσάμπερλεν (1869 - 1940), και της Γαλλίας, Εντμόντ Νταλαντιέ (1884 - 1970), από τη μια και τον Χίτλερ από την άλλη. Οι Αγγλογάλλοι χάριζαν στην Γερμανία και την Τσεχοσλοβακία, με αντάλλαγμα την ησυχία τους. Έξι μέρες αργότερα (5 του Οκτώβρη), οι γερμανικές φάλαγγες κυρίευαν τη Σουδητία και, στις 15 Μάρτη του 1939, την Βοημία, τη Μοραβία κι ολόκληρη την Τσεχοσλοβακία.

Ο άλλος εταίρος του άξονα, ο Μουσολίνι, έστελνε τις δικές του φάλαγγες να καταλάβουν την Αλβανία (7 του Απρίλη). Στο επιθετικό τόξο, το βέλος που στρεφόταν προς τα Βαλκάνια τεντωνόταν ήδη στην χορδή της καμπύλης που σχημάτιζαν η Ιταλία με την κατακτημένη Αλβανία, η Αυστρία και η Τσεχοσλοβακία που αποτελούσαν πια γερμανικά εδάφη και η φασιστική Ουγγαρία. Θα συμπληρωνόταν με τη Ρουμανία. Όμως, οι πρωθυπουργοί της Αγγλίας και της Γαλλίας φαντάζονταν ότι ο Χίτλερ ησύχασε. Κι όταν (17 Απρίλη του 1939) η Σοβιετική Ένωση τους πρότεινε να δημιουργήσουν ενιαίο μέτωπο, αρνήθηκαν. Τέσσερις μήνες αργότερα, η εισβολή στην Πολωνία θα τους ξυπνούσε από τον λήθαργο. Στο μεταξύ, Σοβιετική Ένωση και Γερμανία είχαν υπογράψει συνθήκη (24 Αυγούστου του 1939).

Ο φασισμός στην Ελλάδα

Το αποτυχημένο κίνημα του 1935 έδωσε την ευκαιρία στην ελληνική Δεξιά να απαλλάξει το στράτευμα από την πλειοψηφία των δημοκρατικών αξιωματικών. Χωρίς να συναντήσει ουσιαστική αντίδραση, το πραξικόπημα της 4ης Αυγούστου (1936) από τον Ιωάννη Μεταξά σταθεροποιήθηκε. Κομμουνιστές και συνδικαλιστές βρέθηκαν στην πρώτη σειρά των διώξεων με φυλακίσεις, εξορίες, βασανιστήρια και την υποχρέωση να υπογράψουν «δήλωση μετανοίας». Ο περιβόητος υπουργός Ασφαλείας, Κωνσταντίνος Μανιαδάκης, εφάρμοζε πρωτοποριακές μεθόδους εξευτελισμού και βασανιστηρίων (καθαρτικό, πάγος κ.λπ.) σε σημείο να ενοχληθούν και να διαμαρτυρηθούν ακόμα και εκπρόσωποι κομμάτων της Δεξιάς και καθηγητές πανεπιστημίου. Ο Ιωάννης Μεταξάς δε δίστασε κι αυτούς να φυλακίσει (Ι. Μιχαλακόπουλος, Αλ. Σβώλος, Κων. Τσάτσος, Παν. Κανελλόπουλος κ.ά.).

Οι παρακολουθήσεις πολιτών μπήκαν στην ημερήσια διάταξη, ενώ απαγορεύτηκε η έκφραση ελεύθερης γνώμης και επιβλήθηκε λογοκρισία στις εφημερίδες, στο θέατρο, στον κινηματογράφο και στα βιβλία, όπως συμβαίνει σε κάθε δικτατορία. Τα μέτρα, όμως, αυτά συνοδεύτηκαν και από καθαρά φασιστικής έμπνευσης ενέργειες: Κυβερνητικοί πράκτορες εισχώρησαν στα εργατικά σωματεία και τα άλωσαν, ενώ ο Μεταξάς ανακηρύχτηκε «πρώτος εργάτης» της χώρας. Αγόρια και κορίτσια εγγράφονταν υποχρεωτικά στην Εθνική Οργάνωση Νεολαίας, την περιβόητη ΕΟΝ, όπου η πλύση εγκεφάλου ξεπερνούσε κάθε όριο. Στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, χτίστηκαν οχυρωματικά έργα που βαπτίστηκαν με την ηχηρή ονομασία «γραμμή Μεταξά». Όποιος δεν μπορούσε να τα εκπορθήσει, δεν είχε παρά να τα παρακάμψει. Αλλεπάλληλοι έρανοι διοργανώθηκαν για την ενίσχυση της πολεμικής αεροπορίας. Τα χρήματα σπαταλήθηκαν, ενώ η έκφραση «πάνε υπέρ της αεροπορίας» έφτασε να σημαίνει την αυθαίρετη οικονομική αφαίμαξη. Ο πόλεμος βρήκε την Ελλάδα γυμνή από αεροπορική κάλυψη με τις φυλακές γεμάτες αντιφρονούντες και τα ξερονήσια

πλήρη από εξόριστους. Τον Απρίλη του 1939, μετά την ιταλική απόβαση στην Αλβανία, Γαλλία και Αγγλία έσπευσαν να εγγυηθούν τα ελληνικά εδάφη. Όταν εκδηλώθηκε η ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδας, Γαλλία δεν υπήρχε για να τιμήσει την υπόσχεση, ενώ η Βρετανία έβλεπε τα γεγονότα από κάποια διαφορετική σκοπιά.

Ο φασισμός στην Τουρκία

Αντίθετα με την Ελλάδα, όπου η δικτατορία απλά εξυπηρετούσε τις προσωπικές ανάγκες του δικτάτορα, στην Τουρκία το μονοκομματικό κράτος του Κεμάλ επιζητούσε να εκσυγχρονίσει την χώρα με το ζόρι. Η Άγκυρα σχεδιάστηκε με σύγχρονη ρυμοτομία και επιβλητικά δημόσια κτίρια κι, όταν έπαψε να θυμίζει τον παλιό ανατολίτικο μαχαλά, έγινε η πρωτεύουσα του κράτους. Ένα στοιχειώδες σιδηροδρομικό δίκτυο και οι αυτοκινητόδρομοι που ανοίχτηκαν, μείωσαν τις αποστάσεις. Η τεχνική εκπαίδευση και η εισαγωγή των μηχανών στην καλλιέργεια έφεραν αποτελέσματα αλλά συναντούσαν την αντίδραση του συντηρητικού λαού. Παρ' όλα αυτά, ήταν η πρώτη φορά που ο εκσυγχρονισμός προχωρούσε στην απέραντη χώρα, έστω και βίαια. Η οικονομική κρίση που ξέσπασε, απείλησε το οικοδόμημα αλλά δεν το γκρέμισε.

Στην εξωτερική πολιτική, ο Κεμάλ επιδίωξε να απαλλάξει τη χώρα του από την διεθνή κηδεμονία και να τα βρει με τους γείτονες, μειώνοντας τις εδαφικές διεκδικήσεις της Τουρκίας. Στις 7 Δεκέμβρη του 1925, υπογράφτηκε η συνθήκη με τη Σοβιετική Ένωση. Τον Απρίλη του 1926, με την Περσία. Τον Μάη του 1928, με το Αφγανιστάν. Το 1930, με την Ελλάδα. Στα 1932, η Τουρκία γινόταν δεκτή στην ΚΤΕ. Η εμπλοκή της Ιταλίας στην Αιθιοπία έδωσε στον Κεμάλ την ευκαιρία που ζητούσε. Έθεσε θέμα (1936) αναθεώρησης της συνθήκης για τα Στενά που οδηγούν από τον Εύξεινο στο Αιγαίο. Η συνδιάσκεψη πραγματοποιήθηκε στο Μοντρέ της Ελβετίας και κατέληξε στην ομώνυμη συνθήκη (20 Ιουλίου του 1936): Έπαυε να υφίσταται η αποστρατιωτικοποίηση των Στενών, ενώ, σε περίοδο πολέμου, η Τουρκία μπορούσε να απαγορεύσει τη διέλευση πλοίων, εκτός αν εκτελούσαν αποστολή της ΚΤΕ. Την ίδια εκείνη ημέρα της υπογραφής της συμφωνίας, 30.000 Τούρκοι στρατιώτες αναπτύχθηκαν στις παραλίες των Στενών.

Από τον Μάρτη του 1936, η Γαλλία είχε παραχωρήσει στην Τουρκία την περιοχή της Αντιόχειας που κατείχε, ενώ τον επόμενο χρόνο (8 Ιουλίου του 1937) έμπαιναν οι υπογραφές στη συνθήκη του Σααντάμπαντ, ενός προάστιου της Τεχεράνης: Την υπέγραφαν

η Τουρκία, η Περσία, το Ιράκ και το Αφγανιστάν, ενώ αργότερα προσχώρησε και η Συρία.

Ο Ισμέτ Ινονού, που διαδέχτηκε τον Κεμάλ (1938), παραχώρησε κάποιες ελευθερίες στην έκφραση γνώμης, ενώ, το 1939, δεχόταν πρεσβευτή της χιτλερικής Γερμανίας στην Άγκυρα τον φον Πάπεν. Στις 12 Μάη του 1939, Τουρκία και Βρετανία υπέγραφαν κοινή δήλωση για αμοιβαία βοήθεια, αν δεχόταν επίθεση κάποια από τις δύο χώρες.

Ο φασισμός στη Βουλγαρία

Τη νύχτα της 18ης προς τη 19η Μάη του 1934, η φασιστική οργάνωση Σβένα κατέλαβε την εξουσία στη Βουλγαρία, έχοντας επικεφαλής τον συνταγματάρχη Γεωργίεφ. Ο βασιλιάς Βόρις δέχτηκε να σχηματίσει κυβέρνηση η Σβένα και να κυβερνά με Βασιλικά Διατάγματα. Κόμματα και Βουλή διαλύθηκαν, η ελευθερία του Τύπου καταργήθηκε, οι δημόσιες συναθροίσεις απαγορεύτηκαν και οι φυλακές γέμισαν αντιφρονούντες. Πέρα όμως από τις διώξεις, η αδεξιότητα των στρατιωτικών έβγαζε μάτια. Τον Γενάρη του 1935, ο Γεωργίεφ αναγκάστηκε να παραιτηθεί υπέρ του στρατηγού Ζλάτεφ, που με τη σειρά του παραχώρησε την πρωθυπουργία στον τέως καθηγητή και διπλωμάτη Τότσεφ. Ο βασιλιάς βρήκε βολικό το νέο καθεστώς και προσπάθησε να το διαιωνίσει. Ο νέος πρωθυπουργός έβαλε στο περιθώριο κάποιους από τους πραξικοπηματίες και αναζήτησε πολιτικούς πρόθυμους να παίξουν τον ρόλο της βασιλικής βιτρίνας. Δεν τα κατάφερε. Η νέα κυβέρνηση (Νοέμβρης του 1935) υπό τον Κιοσεϊβάνοφ υπήρξε μακροβιότερη. Στα 1937, υπέγραψε τη συνθήκη «διαρκούς φιλίας» με τη Γιουγκοσλαβία. Την άνοιξη του 1938, προχώρησε σε εκλογές κάτω από ασφυκτική αστυνομική τρομοκρατία, ενώ μια «Βουλή» επιλεγμένων προσώπων σχηματίστηκε, με κύριο προσόν ότι ήταν πειθήνια στον βασιλιά.

Έχοντας αποδείξει την προσήλωσή της στον ολοκληρωτισμό, η Βουλγαρία δε δυσκολεύτηκε να βρει στηρίγματα στα υπόλοιπα, επίσης ολοκληρωτικά εκείνη την εποχή, βαλκανικά κράτη. Μια συνθήκη (21 Ιουλίου του 1938) έφερε τους γείτονες να την απαλλάσσουν από τις υποχρεώσεις της συνθήκης του Νεϊγί (του 1919).

Ταυτόχρονα, η οικονομική διείσδυση της ναζιστικής Γερμανίας στις αγορές της Κεντρικής Ευρώπης, η έντεχνη εκτόπιση της Γαλλίας και της Αγγλίας από τα εμπορικά κέντρα αλλά

και το μεσουράνημα του Χίτλερ, που έπαιρνε χωρίς δυσκολία ό,τι ήθελε κάτω από τις χλιαρές αγγλογαλλικές αντιδράσεις, έδειχναν στην Βουλγαρία προς τα πού βρισκόταν το συμφέρον της. Η απροκάλυπτη προσέγγιση στην Γερμανία συνοδεύτηκε και από το ερώτημα, αν το βασίλειο της Βουλγαρίας μπορούσε να ελπίζει σε επανάκτηση της Νότιας Δοβρουτσάς, που κατείχε η Ρουμανία.

Στην αγκαλιά του άξονα

Η πάλη ανάμεσα στον φασισμό και τη δημοκρατία ήταν στην Γιουγκοσλαβία σφοδρή όσο και η διαμάχη ανάμεσα στους Σέρβους και τους λαούς των «νέων περιοχών», όπου αιχμή του δόρατος εμφανίζονταν οι Κροάτες. Οι εκλογές του Μάρτη του 1935 έφεραν στην εξουσία το «Εθνικό κόμμα» αλλά με ισχυρή φιλελεύθερη αντιπολίτευση που κατάγγειλε το αποτέλεσμα ως προϊόν νοθείας. Ο αντιβασιλιάς Παύλος απέλυσε το δίδυμο Γέφτιτς - Ζίφκοβιτς και διόρισε πρωθυπουργό τον οικονομολόγο Μίλαν Στογιαντίνοβιτς, που επέτρεψε την ελεύθερη λειτουργία των κομμάτων εκτός από το κομμουνιστικό. Οι σχέσεις με την Ουγγαρία βρίσκονταν στο πιο χαμηλό σημείο καθώς εκεί είχε εκπαιδευτεί ο δολοφόνος του βασιλιά Αλέξανδρου. Με την Βουλγαρία όμως, η Γιουγκοσλαβία μπόρεσε να τα βρει. Με πρόσχημα την εκεί κυβερνητική αλλαγή, υπογράφτηκε (1937) η συνθήκη «διαρκούς φιλίας». Περικυκλωμένος από φασιστικά καθεστώτα, ο Στογιαντίνοβιτς ήταν υποχρεωμένος να συνεργαστεί μαζί τους. Η οικονομική συνθήκη με την φασιστική Ιταλία (23 Σεπτέμβρη του 1936) του εξασφάλισε τις προϋποθέσεις για την υπογραφή και «συνθήκης φιλίας» (25 Μάρτη του 1937), με την οποία η Ιταλία αναγνώριζε την εδαφική ακεραιότητα της Γιουγκοσλαβίας, ενώ και οι δύο χώρες υπόσχονταν αμοιβαία ουδετερότητα σε περίπτωση πολέμου. Προφορικές αόριστες ιταλικές υποσχέσεις για παραχώρηση στους Γιουγκοσλάβους σφαίρας επιρροής στην Αλβανία, έπεισαν τον Στογιαντίνοβιτς να αναγνωρίσει την προνομιακή ιταλική θέση στη χώρα του Ζογ. Το θέμα όμως της ιταλικής επέμβασης στην Αιθιοπία έπαιρνε διαστάσεις. Η ΚΤΕ υποχρεώθηκε να επιβάλει κυρώσεις που άμεσο αποτέλεσμα είχαν τη μείωση των εξαγωγών γιουγκοσλαβικών προϊόντων στην Ιταλία. Οι συναλλαγές με τις χώρες της μικρής Αντάντ είχαν από καιρό ατονήσει. Η δήλωση του Χίτλερ ότι θεωρεί τα σύνορα της Γιουγκοσλαβίας «ιερά» έμοιαζε με φωνή σειρήνας, καθώς συνοδευόταν με το άνοιγμα της τεράστιας γερμανικής αγοράς. Ο Στογιαντίνοβιτς χώθηκε στην αγκαλιά του άξονα. Η προσέγγιση της Ουγγαρίας ήταν πια θέμα χρόνου. Την διευθέτηση των μεταξύ τους συνόρων ακολούθησε η παροχή αυτονομίας στην ουγγρική μειονότητα της Γιουγκοσλαβίας. Έμεναν ανοιχτές οι ουγγρικές εδαφικές διεκδικήσεις στην Τσεχοσλοβακία αλλά το πρόβλημα αυτό λύθηκε δυναμικά από τον Χίτλερ.

Το βανάτο της Κροατίας

Από το ξεκίνημα της πρωθυπουργικής του θητείας στην Γιουγκοσλαβία, ο Μίλαν Στογιαντίνοβιτς βρέθηκε μπροστά στο αποσχιστικό πρόβλημα των Κροατών και Σλοβένων. Αριθμούσαν πέντε εκατομμύρια καθολικούς, που ζούσαν κάτω από ποικίλα θρησκευτικά καθεστώτα, ανάλογα με τον τόπο της κατοικίας τους. Τον Ιούλιο του 1935, ένα κονκορδάτο του Βατικανού επιχειρούσε να ενοποιήσει όλες τις καθολικές εκκλησίες της χώρας κάτω από ένα καθεστώς, όμοιο για όλους. Οι Σέρβοι αντέδρασαν ματαιώνοντας την επικύρωσή του. Κροάτες και Σλοβένοι τάχθηκαν υπέρ του να ισχύσει. Στα 1937, ο Στογιαντίνοβιτς προσπάθησε να φέρει το θέμα στη Βουλή για επικύρωση. Η ορθόδοξη σερβική Αγία Σύνοδος προειδοποίησε ότι, όποιος βουλευτής ψηφίσει την επικύρωση του κονκορδάτου, θα αποκηρυχθεί. Τον Οκτώβρη (1937), ένας νέος πολιτικός συνασπισμός γεννήθηκε στην πολύπαθη χώρα. Περιλάμβανε το κροατικό και τα σερβικά φιλελεύθερα κόμματα και στηριζόταν σε ένα μίνιμουμ κοινών θέσεων: Υπόσχονταν να παλέψουν για ένα γνήσιο δημοκρατικό καθεστώς, μέσα στο οποίο οι Κροάτες θα απολάμβαναν διοικητική αποκέντρωση αλλά και θα αναγνώριζαν την επικυριαρχία του στέμματος και την ενότητα του κράτους.

Ήταν τότε που ο Στογιαντίνοβιτς πραγματοποιούσε τη στροφή προς τον άξονα. Το Άνσλους (Μάρτης του 1938) τον έπεισε ότι οι συμμαχίες με την Δύση δεν είχαν μέλλον. Οι χειρισμοί του όμως τον έφεραν αντιμέτωπο και με τον νέο συνασπισμό και με τους εθνικιστές των Γέφτιτς - Ζίφκοβιτς. Ο αντιβασιλιάς έκανε πρωθυπουργό τον ριζοσπάστη Τσβέτκοβιτς (6 Φλεβάρη του 1939), ενώ η Ουγγαρία απαιτούσε εδάφη από την Τσεχοσλοβακία. Γνωρίζοντας πως μετά θα ερχόταν η σειρά τους, Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία αντέδρασαν. Όμως, τον Μάρτη του 1939, ο Χίτλερ κατάπινε ολόκληρη την Τσεχοσλοβακία καταργώντας το πρόβλημα. Τον επόμενο μήνα (Απρίλη του 1939), οι Ιταλοί έκαναν απόβαση στην Αλβανία. Τα γιουγκοσλαβικά σύνορα έδειχναν να παραμένουν «ιερά» μάλλον για λίγο καιρό ακόμα. Άλλωστε, ο ίδιος ο Χίτλερ παράγγελνε στον Μουσολίνι (12 Αυγούστου του 1939) να βρει αφορμή να επέμβει και να διαμελίσει την χώρα. Ο εξωτερικός κίνδυνος ανάγκασε τους Σέρβους να βάλουν νερό στο κρασί τους. Στις 24 Αυγούστου του 1939, δημιουργήθηκε το «βανάτο της Κροατίας» που περιλάμβανε τις περιοχές Κροατίας, Δαλματίας και Σλοβενίας, με 4.500.000 κατοίκους. Η εκτελεστική εξουσία ενεργούσε «στο όνομα του βασιλιά», ενώ τα μέλη της εθνοσυνέλευσης εκλέγονταν με καθολική μυστική ψηφοφορία. Αμυντική, εξωτερική και οικονομική πολιτική εξακολουθούσαν να καθορίζονται από το Βελιγράδι. Όμως, το πρώτο μεγάλο βήμα για την απόσχιση πραγματοποιούταν μόλις είκοσι χρόνια μετά την ένωση.

Η Ρουμανία στη μέγγενη

Ο Ταταρέσκου κυριάρχησε στη ρουμανική πολιτική σκηνή μετά τη δολοφονία του Ντούνα (1933), εισηγήθηκε την υπογραφή του βαλκανικού συμφώνου (1934) και πέτυχε συνθήκη με τη Σοβιετική Ένωση που κατοχύρωνε τα ρουμανικά δικαιώματα στην Βεσαραβία. Νικήθηκε όμως στις εκλογές του 1937. Η φασιστική «Σιδερένια Φρουρά» ξανάρχισε την απροκάλυπτη δράση με σύμμαχο τον αντισημιτικό «Χριστιανικό Σύνδεσμο». Η βία, οι απειλές εναντίον εβραίων και η αποδιοργάνωση της οικονομικής ζωής μύριζαν χιτλερικό δάχτυλο, ενώ κάθε μέρα αυξανόταν ο κίνδυνος για γενικό πογκρόμ κατά της εβραϊκής κοινότητας. Ο βασιλιάς Κάρολος ζήτησε από τον δημοφιλή ορθόδοξο πατριάρχη, Μύρωνα Κρίστεα, να αναλάβει πρωθυπουργός (Φλεβάρης του 1938). Η Βουλή διαλύθηκε και στην θέση της συγκροτήθηκε μια συντεχνιακή με «εκπροσώπους των παραγωγικών τάξεων». Με την ενεργητική βοήθεια του στρατού, ένα νέο σύνταγμα ψηφίστηκε, ανοίγοντας τον δρόμο για τη διάλυση όλων των κομμάτων. Το μόνο που επιτράπηκε ήταν το Μέτωπο Εθνικής Αναγέννησης (δημιουργήθηκε τον Δεκέμβρη του 1938).

Ταυτόχρονα, η φασιστική οργάνωση «Σιδερένια Φρουρά» διαλύθηκε, τα στελέχη της συνελήφθησαν κι ο αρχηγός τους, Κοντρεάνου, καταδικάστηκε σε φυλάκιση εννιά χρόνων. Μετά, είπαν ότι προσπάθησε να δραπετεύσει και σκοτώθηκε στην διάρκεια της απόπειρας, μαζί με άλλους 13 δικούς του. Το επεισόδιο αυτό ενόχλησε τον Χίτλερ αλλά οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο κράτη αποκαταστάθηκαν μετά από τις δοθείσες εξηγήσεις. Τον Μάρτη του 1939 κι ενώ τα γερμανικά στρατεύματα ολοκλήρωναν την κατάληψη της Τσεχοσλοβακίας, ο Κρίστεα πέθανε. Ο Κάρολος διόρισε νέο πρωθυπουργό τον Καλινέσκο και προχώρησε στην ολοκλήρωση της βασιλικής δικτατορίας. Ταυτόχρονα, γνωστοποίησε ότι προσανατολίζει την εξωτερική του πολιτική στη μεριά του άξονα. Ένα γερμανικό τελεσίγραφο ήρθε να του θυμίσει πως δεν ήταν αυτός που αποφάσιζε. Η Γερμανία πρότεινε να αναλάβουν μικτές ρουμανογερμανικές επιχειρήσεις την διαχείριση των κοιτασμάτων πετρελαίου. Θέλοντας και μη, ο Κάρολος αποδέχτηκε (23 Μάρτη του 1939). Είκοσι μέρες αργότερα (13 του Απρίλη), η Γαλλία και η Βρετανία δημοσίευαν κοινή εγγύηση για τη Ρουμανία, που προχώρησε σε νέες εκλογές (Ιούνιος του 1939) αλλά με υποψήφιους αποκλειστικά από το «Μέτωπο».

Ο διαμελισμός της Πολωνίας

Ξημερώματα, 1 Σεπτέμβρη του 1939, ώρα 3 το πρωί. Αγουροξυπνημένοι οι διορισμένοι εκπρόσωποι του λαού αναρωτιόνταν, για ποιο λόγο τους κουβάλησε τέτοιαν ώρα ο Γκέρινγκ στο Ράιχσταγ, την γερμανική βουλή. Έκπληκτοι, είδαν τον Χίτλερ ν' ανεβαίνει στο βήμα και να εξαπολύει μύδρους κατά της Πολωνίας που «καταπίεζε» τους Γερμανούς στον διάδρομο του Ντάντσιχ. Και Ντάντσιχ λεγόταν η αυτόνομη περιοχή, μέσα από την οποία διακινούνταν τα εμπορεύματα της Πολωνίας, που διατηρούσε εκεί και μικρή φρουρά. Οι εκπρόσωποι άκουγαν τον Χίτλερ, που απειλούσε πως θα προσαρτούσε το Ντάντσινχ και θα διαπραγματευόταν με την Πολωνία μια μελλοντική ειρηνική συμβίωση, χωρίς να ξέρουν πόσο κοντά βρισκόταν στην πραγματοποίηση των απειλών του.

Ξημερώματα, 1η Σεπτέμβρη του 1939, ώρα 4.40' το πρωί. Μια ομάδα Γερμανών φαντάρων παραμέρισε την μπάρα στα γερμανοπολωνικά σύνορα ανοίγοντας τον δρόμο να περάσει ο στρατός. Ο Χίτλερ μιλούσε ακόμα στο Ράιχσταγ, όταν οι γερμανικές στρατιές ξεχύθηκαν στην Πολωνία. Λίγες ώρες αργότερα, ο Χίτλερ αποδεχόταν την πρόσκληση του εκεί γκαουλάιτερ να επισκεφτεί το Ντάντσιχ για να επικυρώσουν την ένωση.

Στο Λονδίνο, πίστευαν ακόμα πως ο Χίτλερ θα σταματούσε. Στις 6 το απόγευμα της εισβολής, ο Άγγλος πρωθυπουργός, Αρτούρ Νέβιλ Τσάμπερλεν, ανακοίνωνε πως ένα τελεσίγραφο καλούσε τη Γερμανία σε άμεση κατάπαυση του πυρός. Τόσο άμεση, ώστε το τελεσίγραφο έληγε μετά από δυο μέρες, στις 11 το πρωί, 3 του Σεπτέμβρη. Καλού κακού, στην Αγγλία είχε διαταχτεί και γενική επιστράτευση.

Στις 11 το πρωί, 3 του Σεπτέμβρη, η γερμανική προέλαση συνεχιζόταν ακάθεκτη. Στις 11.15, ο Τσάμπερλεν ανακοίνωσε από το ραδιόφωνο πως η Αγγλία κήρυξε τον πόλεμο στη Γερμανία. Στις 5 το απόγευμα, ο πρωθυπουργός της Γαλλίας, Εντμόντ Νταλαντιέ, ακολούθησε την Αγγλία. Στις 17 του Σεπτέμβρη, στην Πολωνία που κατέρρεε, εισέβαλαν κι οι σοβιετικές δυνάμεις δημιουργώντας μια μεγάλη ζώνη ανάμεσα στα σύνορα της Ρωσίας και στο τέρμα της γερμανικής προέλασης. Στις 27 Σεπτέμβρη του 1939, ο πόλεμος στην αβοήθητη Πολωνία είχε τελειώσει.

Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος τελείωσε στις 2 Σεπτέμβρη του 1945. Κράτησε ακριβώς έξι χρόνια και μια μέρα. Στα πεδία των μαχών σκοτώθηκαν 27.043.000 άνθρωποι. Στους βομβαρδισμούς,1.500.000 άμαχοι. Τα θύματα των εκτελέσεων, των κρεματορίων, της πείνας και των κακουχιών δεν υπολογίζονται. Μόνο οι εβραίοι, που εξοντώθηκαν, έφτασαν τις 6.000.000 ψυχές.

(τελευταία επεξεργασία, 7 Απριλίου 2021)